

บทที่ 3

ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ปี 1945-1991)

สหภาพโซเวียตเป็นประเทศแรกที่ปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์เมื่อปี 1917 และในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตเคยตั้งทฤษฎีแบ่งโลกออกเป็น 2 ค่ายคือค่ายทุนนิยมที่มีสหรัฐฯ และมหาอำนาจตะวันตกเป็นผู้นำ และค่ายสังคมนิยมที่มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ¹ ทำให้โลกอยู่ในช่วงสงครามเย็นเป็นเวลายาวนาน โดยทั้งสองค่ายต่างแข่งขันกันแผ่ขยายอิทธิพลของตนไปทั่วโลก และมีจีนที่มีการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ในปี 1949 ก้าวขึ้นมาเป็นแนวร่วมกับสหภาพโซเวียต

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีประเทศที่หลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของตะวันตกเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคที่มีการแข่งขันและถ่วงดุลกันอย่างเข้มข้นของทั้งสองค่าย อย่างไรก็ตามความขัดแย้งระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนที่แตกหักในปลายทศวรรษ 1950 นำไปสู่การแข่งขันกันเองในค่ายเดียวกันเพื่อเข้าไปมีอิทธิพลในประเทศโลกที่สามมากขึ้น ทำให้สภาพแวดล้อมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นเวทีที่มีการถ่วงดุลกันระหว่างมหาอำนาจทั้งสามจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามเย็น โดยการแข่งขันระหว่างประเทศร่วมค่ายได้แก่สหภาพโซเวียตและจีนเป็นบริบทสำคัญที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงดังกล่าว

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงปี 1945-1991 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปลายปี 1991 โดยแบ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายในช่วงก่อนที่สหภาพโซเวียตขัดแย้งกับจีน (ปี 1945-1959) ช่วงหลังขัดแย้งกับจีน (ปี 1959-1985) และช่วงการเปลี่ยนแปลงนโยบายของสหภาพโซเวียตสมัยประธานาธิบดีมีคาอิล กอร์บาชอฟ (ปี 1985-1991)

¹ ชัยฉลอง อัสวเสนา, “สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3,” ใน นรนิติ เศรษฐบุตร (บก.) พหุติกรรมการเมืองระหว่างประเทศของสหภาพโซเวียต, (พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), น.12.

ช่วงก่อนสหภาพโซเวียตขัดแย้งกับจีน (1945-1959)

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตไม่ได้เข้ามามีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนักแต่ต้องมาเกี่ยวข้องกับด้วยพันธะด้านอุดมการณ์ในการให้ความช่วยเหลือต่อเวียดนามเหนือด้วยความจำเป็น และเมื่อจีนเป็นคอมมิวนิสต์ในปี 1949 สหภาพโซเวียตก็ให้จีนที่ให้ความสำคัญกับดินแดนในภูมิภาคนี้มาตั้งแต่ต้นและต้องการขยายอิทธิพลในประเทศเอกราชเกิดใหม่ รวมถึงหลายประเทศที่มีชาวจีนโพ้นทะเลเข้าไปมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจ ขยายอิทธิพลในแถบนี้ในลักษณะการแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างกัน²

ปัจจัยที่มีผลให้สหภาพโซเวียตไม่ได้สนใจประเทศในแถบนี้ในช่วงดังกล่าวถึงแม้สหภาพโซเวียตจะมีอาณาเขตครอบคลุมทั้งเอเชียและยุโรป เนื่องจากมีความห่างไกลอย่างมากทำให้ทั้งสองฝ่ายไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมากนัก³ ที่สำคัญคือสหภาพโซเวียตยังไม่ได้มีผลประโยชน์ในภูมิภาคนี้แต่มุ่งขยายอิทธิพลในยุโรป โดยสหภาพโซเวียตซึ่งในขณะนั้นเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ประเทศแรกและอยู่ในช่วงก่อร่างสร้างตัวต้องเผชิญกับปัญหาหลายด้านทั้งด้านเศรษฐกิจและความมั่นคง⁴ จึงเน้นไปที่การฟื้นฟูเศรษฐกิจภายในและการเสริมสร้างความมั่นคงในประเทศที่มีบริเวณติดกับตน ซึ่งก็คือยุโรปตะวันออกเพื่อสร้างเกราะกำบังของตน⁵ ขณะที่องค์การคอมมิวนิสต์สากล (Comintern) ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของรัสเซียยังเห็นว่า ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอาณานิคมของประเทศอุตสาหกรรมในยุโรปเกือบทั้งหมดเว้นแต่ประเทศไทยจึงยังไม่พร้อมจะมีการปฏิวัติขึ้น⁶ ประกอบ

²นวนิธิ เศรษฐบุตร, ความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนขยายตัวและยืดเยื้อ, (กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น.22-23.

³Moon, Soo Eon , Importance of ASEAN in Soviet foreign policy : An Evaluation of Soviet policy toward Southeast Asia in the post-Vietnam War Era , University Microfilms International, (Michigan, 1989), p.14.

⁴นวนิธิ เศรษฐบุตร, “จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับสหภาพโซเวียต” ในนวนิธิ เศรษฐบุตร (บก.) พฤติกรรมการเมืองระหว่างประเทศของสหภาพโซเวียต, น. 112.

⁵ชัยฉลอง อิศวเสนา, “สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3,” น.12.

⁶นวนิธิ เศรษฐบุตร, ความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนขยายตัวและยืดเยื้อ, น.37.

กับสหภาพโซเวียตมองว่าจีนเป็นพันธมิตรร่วมอุดมการณ์เดียวกัน จึงเปิดโอกาสให้จีนดูแลช่วยเหลือกระบวนการปลดแอกในภูมิภาคนี้⁷

ขณะที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความใกล้ชิดกับสหรัฐฯ และตะวันตกซึ่งเคยเป็นเจ้าอาณานิคม ประกอบกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางอุดมการณ์ในหลายประเทศทั้งในด้านการนับถือศาสนาและการนับถือสถาบันกษัตริย์

ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับประเทศอื่นๆ ในช่วงแรกมีเพียงไทยและอินโดนีเซียเท่านั้นที่สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียตด้วยความจำเป็นทางการเมือง ทว่าคือเพื่อให้สหภาพโซเวียตซึ่งเป็นสมาชิกถาวรของสหประชาชาติสนับสนุนการเข้าเป็นสมาชิกของทั้งสองประเทศ⁸ โดยไทยเป็นประเทศแรกที่ไม่ได้ปกครองแบบคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สหภาพโซเวียตสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต โดยความสัมพันธ์ในระดับอัครราชทูตได้เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 12 เดือนมีนาคม ปี 1947 แต่ทั้งสองประเทศไม่ได้กระตือรือร้นที่จะแสวงหาช่องทางการปรับปรุงความสัมพันธ์อย่างเต็มที่ ต่อมาในวันที่ 1 เดือนมิถุนายนปี 1956 จึงได้ยกระดับทางการทูตระหว่างกันจากอัครราชทูตเป็นเอกอัครราชทูต⁹

ขณะที่อินโดนีเซียสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียตเมื่อเดือนพฤษภาคม ปี 1950 ในสมัยของประธานาธิบดีซูการ์โนเพื่อขอเสียงสนับสนุนในการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ และลดกระแสต่อต้านจากกลุ่มคอมมิวนิสต์ในประเทศรวมทั้งแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดของตน แต่ในระยะแรกความสัมพันธ์ไม่ใกล้ชิดนักเพราะอินโดนีเซียดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบตั้งรับ มุ่งฟื้นฟูในประเทศหลังจากเพิ่งได้รับเอกราช และไม่พอใจสหภาพโซเวียตที่เคยสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคอมมิวนิสต์ในประเทศก่อนที่อินโดนีเซียจะเป็นเอกราช¹⁰

⁷สุรัช ศิริไกร, “นโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียตกับข้อเสนอความมั่นคงปลอดภัยร่วมกันในเอเชีย,” ใน นรนิติ เศรษฐบุตร (บก.) พฤติกรรมการเมืองระหว่างประเทศของสหภาพโซเวียต, น. 37.

⁸Moon, Soo Eon, *Importance of ASEAN in Soviet foreign policy : An Evaluation of Soviet policy toward Southeast Asia in the post-Vietnam War Era*, p.77.

⁹นรนิติ เศรษฐบุตร, *ความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนขยายตัวและยืดเยื้อ*, น.40.

¹⁰J. Soedjati Djwandono, “Indonesia-Soviet Relation Policy Implication,” In Pushpa Thambipillai and Daniel C. Matuszewski (Edited) *The Soviet Union and the Asia-Pacific Region : Views from the Region*, by East – West Center, (New York : 1989), p.76-77.

สหภาพโซเวียตหันมากระชับความสัมพันธ์กับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นในกลางทศวรรษ 1950 ตามนโยบายต่างประเทศในสมัยของนิกิตา ครุสชอฟ ที่หันมาเปิดสัมพันธ์กับประเทศกำลังพัฒนาในโลกที่ 3 โดยให้ความช่วยเหลือทั้งทางเศรษฐกิจและการทหารเพื่อผูกมิตรกับประเทศโลกที่ 3 ที่ต่างอุดมการณ์กันมากขึ้น เพื่อป้องกันหรือหยุดยั้งไม่ให้ประเทศต่างๆ ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตะวันตก¹¹

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลจากความสำเร็จในการฟื้นฟูเศรษฐกิจภายในประเทศและการขยายอิทธิพลในยุโรปตะวันออกทำให้สหภาพโซเวียตมีสถานะที่มั่นคง และมีกองกำลังที่เข้มแข็งจึงต้องการมีบทบาทในเวทีโลกและแผ่ขยายอิทธิพลไปภูมิภาคอื่นๆ มากขึ้น¹² ประกอบกับครุสชอฟเล็งเห็นว่าประเทศกำลังพัฒนาดังกล่าวมีจำนวนและบทบาทมากขึ้นในเวทีสหประชาชาติ จึงต้องการเป็นพันธมิตร เพื่อจะส่งผลดีต่อการดำเนินการทางการเมืองระหว่างประเทศของสหภาพโซเวียต¹³

อย่างไรก็ตาม สหภาพโซเวียตยังคำนึงถึงผลประโยชน์ทางการเมืองระหว่างประเทศเป็นสำคัญ¹⁴ ในการเข้ามาขยายอิทธิพลในภูมิภาค จึงไม่ได้ให้ความช่วยเหลือเวียดนามเหนือซึ่งเป็นประเทศร่วมอุดมการณ์อย่างเต็มที่นัก เพราะเกรงว่าจะขัดกับนโยบายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติที่ประกาศต่อสหรัฐฯ เมื่อปี 1956 และไม่ต้องการเผชิญหน้าอย่างเปิดเผยต่อตะวันตก¹⁵ แต่กลับไปมีความสัมพันธ์ทางทหารกันอย่างแน่นแฟ้นกับอินโดนีเซียในสมัยของประธานาธิบดีซูการ์โน¹⁶ ซึ่งประกาศนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด

สหภาพโซเวียตพยายามสร้างความใกล้ชิดกับอินโดนีเซียอย่างมากในสมัยของครุสชอฟ โดยมีแรงดึงดูดที่สำคัญคือ เป็นประเทศใหญ่ มีประชากรมาก มีทรัพยากรมั่งคั่ง มีที่ตั้งซึ่ง

¹¹ ชัยฉลอง อัสวเสนา, “สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3,” น. 21-22.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 13.

¹³ นรนิติ เศรษฐบุตร, “จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับสหภาพโซเวียต,” น. 113.

¹⁴ ชัยฉลอง อัสวเสนา, “สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3,” น. 11.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 18.

¹⁶ สมชัย จรณะสมบุรณ์, “ความล้มเหลวของสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในอินโดนีเซีย,” ใน นรนิติ เศรษฐบุตร (บก.) พฤติกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศของสหภาพโซเวียต, น. 95.

เป็นจุลยุทธศาสตร์และมีนโยบายต่อต้านลัทธิล่าอาณานิคม¹⁷ รวมถึงอินโดนีเซียเคยแสดงท่าทีไม่เห็นด้วยในสนธิสัญญาก่อตั้งซีโต้และประณามการเป็นพันธมิตรทางทหารในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁸

สหภาพโซเวียตส่งเจ้าหน้าที่ทูตมาประจำเป็นจำนวนมาก เฉพาะในกรุงจาการ์ตา 1 แห่ง มีนักการทูตมาประจำในช่วงแรกมากถึง 70 คน และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สหภาพโซเวียตยังให้ความช่วยเหลือแก่อินโดนีเซียทางด้านเศรษฐกิจโดยเริ่มให้สินเชื่อระยะยาวแก่อินโดนีเซียตั้งแต่ปี 1956 มูลค่า 100 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และมีการเจรจากู้เงินอีกหลายครั้ง โดยส่วนใหญ่เพื่อซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์¹⁹ และสนับสนุนทั้งทางวาจาและอาวุธแก่อินโดนีเซียในความขัดแย้งกับเนเธอร์แลนด์กรณีนิวกินีตะวันตก²⁰

ในทางกลับกันสหภาพโซเวียตกลับมีความสัมพันธ์กับเวียดนามเหนือด้วยความจำเป็นทางอุดมการณ์ โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตให้การสนับสนุนเวียดนามเหนือผ่านองค์กรคอมมิวนิสต์สากลที่สหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ โดยช่วยสนับสนุนในการตั้งพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามในเดือนกุมภาพันธ์ ปี 1930 แต่ไม่ได้ให้ความสนใจการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนามภายใต้การนำของโฮจิมินห์มากนัก เพราะคำนึงถึงผลประโยชน์ของสหภาพโซเวียตที่กำลังเป็นพันธมิตรกับฝ่ายสัมพันธมิตรในการทำสงครามกับฝ่ายอักษะมากกว่า²¹ นอกจากนี้ยังให้การรับรองรัฐบาลเวียดนามเหนือของโฮจิมินห์เมื่อกันยายน ปี 1945 หลังการรับรองของจีน 12 วัน (ในช่วงนี้จีนให้ความช่วยเหลือเวียดนามเหนือมากกว่าสหภาพโซเวียต)

ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและเวียดนามเหนือเริ่มขยายตัวมากขึ้นเมื่อโฮจิมินห์เดินทางเยือนมอสโกในปี 1955 ซึ่งเป็นการเยือนสหภาพโซเวียตเป็นครั้งแรกของ

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 97.

¹⁸ J. Soedjati Djwandono, "Indonesia-Soviet Relation Policy Implication," p.76-77.

¹⁹ สมชัย จรณะสมบุรณ์, "ความล้มเหลวของสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในอินโดนีเซีย," น. 95.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, น.103.

²¹ เขียน วีระวิทย์, เวียดนาม: สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ, ผลงานวิจัยชุดเอเชีย โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ย.2542), น. 282.

ประธานาธิบดีโฮจิมินห์ในฐานะผู้นำประเทศ²² มีการเห็นสัญญาความช่วยเหลือระหว่างกันซึ่งสหภาพโซเวียตมีศักยภาพในการช่วยเหลือบางประเภทเช่นด้านการปรับปรุงเหมืองถ่านหินและโรงงานอุตสาหกรรมได้ดีกว่าจีนซึ่งช่วงนั้นเป็นคอมมิวนิสต์แล้วและเริ่มให้การช่วยเหลือเวียดนามมากขึ้น²³

ส่วนความสัมพันธ์กับประเทศอื่นเช่นมาเลเซีย ไทย และฟิลิปปินส์ต่างมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์²⁴ เพราะมีความใกล้ชิดกับตะวันตกมาก่อน และเผชิญกับปัญหากลุ่มคอมมิวนิสต์ในประเทศ ทำให้ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าเป็นสมาชิกในองค์กรความมั่นคงร่วมกับประเทศตะวันตกเพื่อหาหลักประกันด้านความมั่นคงให้ตนเอง โดยฟิลิปปินส์และไทยซึ่งใกล้ชิดสหรัฐฯ ร่วมจัดตั้งองค์การ SEATO เมื่อปี 1954 เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ส่วนมาเลเซียและสิงคโปร์ร่วมเป็นพันธมิตรกับสหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ใน Anglo-Malayan Defense Agreement เมื่อปี 1957²⁵ ถึงแม้ว่าขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศดังกล่าวยังไม่ประสบความสำเร็จมากนักในการก่อตั้งเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง และยังคงพึ่งพาการช่วยเหลือจากภายนอก²⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงก่อนที่สหภาพโซเวียตจะขัดแย้งกับจีน อาจจะกล่าวได้ว่า เริ่มต้นมาจากศูนย์โดยที่ทั้งสองฝ่ายแทบจะไม่ได้มีความสัมพันธ์กันมาเลยนับแต่สหภาพโซเวียตเป็นคอมมิวนิสต์ แม้จะเปลี่ยนแปลงท่าทีที่จะให้ความใกล้ชิดด้วย แต่ก็ยังเป็นเพียงการหยั่งขาเข้ามาเพียงข้างเดียว เนื่องจาก สหภาพโซเวียต

²²Carlyer A.Thayer, "Vietnam and the Soviet Union:Perceptions and policies," in Pushpa Thambipillai and Daniel C.Matuszewski (Edited) The Soviet Union and the Asia-Pacific Region : Views from the Region, East – West Center ,(New York 1989),p.135.

²³โคริน เฟื่องเกษม, “เวียดนามความสัมพันธ์และนโยบายต่างประเทศกับมหาอำนาจ” ใน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในเอเชียอาคเนย์, โครงการศึกษาพิเศษทางด้านเอเชียอาคเนย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา,ธ.ค.2518),น. 244-245.

²⁴Moon,Soo Eon, Importance of ASEAN in Soviet foreign policy : An Evalution of Soviet policy toward Southeast Asia in the post-Vietnam War Era,p.17.

²⁵Ibid.,p.43-44.

²⁶Ibid.,p.17.

ยังมุ่งปกป้องผลประโยชน์ของตนในยุโรปมากกว่า ทำให้การดำเนินนโยบายของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคนี้เพื่อให้ความช่วยเหลือต่อประเทศร่วมอุดมการณ์เดียวกันมีอยู่อย่างจำกัด เพราะพยายามหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับสหรัฐฯ โดยตรงจนประเทศดังกล่าวเช่นเวียดนามเหนือไม่พอใจว่าสหภาพโซเวียตดำเนินนโยบายประนีประนอมกับมหาอำนาจตะวันตกโดยใช้ผลประโยชน์ของประเทศเหล่านั้น ขณะที่อีกหลายประเทศต่างอุดมการณ์ก็แสดงความหวาดระแวงสหภาพโซเวียตอย่างเห็นได้ชัด

ช่วงสหภาพโซเวียตขัดแย้งกับจีน (1959-1985)

ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนโดยเฉพาะเรื่องพรมแดนและการแข่งขันกันเป็นผู้นำของประเทศคอมมิวนิสต์และขยายอิทธิพลในประเทศโลกที่ 3 ที่ดำเนินมาตั้งแต่กลางทศวรรษ 1950 เริ่มเข้าสู่จุดแตกหักในปี 1959 เมื่อสหภาพโซเวียตยกเลิกการให้ความช่วยเหลือจีนในการสร้างอาวุธนิวเคลียร์²⁷ ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้สหภาพโซเวียตมุ่งมั่นที่จะเข้ามามีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อปิดกั้นจีน ในขณะเดียวกันก็แสวงหาผลประโยชน์ในการยกระดับการยอมรับในสถานะมหาอำนาจของตนเองด้วย โดยมีบทบาทสำคัญ 3 บทบาทตามลำดับได้แก่

มหาอำนาจระดับโลกที่มีศัตรูร่วมกัน (ปี 1959-1968)

มหาอำนาจที่เป็นมิตร (ปี 1969-1978)

มหาอำนาจที่เป็นภัยคุกคาม (ปี 1979-1985)

มหาอำนาจระดับโลกที่มีศัตรูร่วมกัน (ปี 1959-1968)

หลังจากสหภาพโซเวียตมีนโยบายที่จะปิดล้อมจีนอย่างจริงจัง ทำให้สหภาพโซเวียตพยายามที่จะเข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคนี้มากขึ้น โดยพยายามใกล้ชิดกับประเทศที่มีอุดมการณ์ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด รวมถึงประเทศที่ต่างอุดมการณ์ที่มีแนวทางต่อต้านจีน ซึ่งทั้งสองฝ่ายมองว่า เป็นศัตรูที่สำคัญร่วมกันในขณะเดียวกันหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าโดยตรงกับมหาอำนาจตะวันตกทำให้

²⁷ นรนิติ เศรษฐบุตร, “จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับสหภาพโซเวียต,” น.

ในช่วงก่อนปี 1965 และก่อนที่สหรัฐฯ จะเข้าร่วมสงครามเวียดนามอย่างจริงจัง สหภาพโซเวียตให้ความสำคัญกับอินโดนีเซียมากที่สุดโดยมีตัวแปรสำคัญคือการต่อต้านจีน ขณะที่ลดความสำคัญของกระบวนการคอมมิวนิสต์ในลาวและเวียดนามเหนือ

สหภาพโซเวียตดำเนินนโยบายเข้าหาอินโดนีเซียด้วยการให้ความช่วยเหลืออินโดนีเซียอย่างต่อเนื่องในสมัยของประธานาธิบดีซูการ์โน จนถึงปี 1962 อินโดนีเซียกลายเป็นลูกหนี้รายใหญ่ที่สุดของสหภาพโซเวียตคิดเป็นมูลค่าหลายพันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ต้องเจรจาผ่อนผันการใช้หนี้สินทุกปี²⁸ ส่วนความช่วยเหลือทางทหารที่ให้อินโดนีเซียในช่วงนี้มีมูลค่ามากกว่าที่ให้แก่วียดนามเหนือและเกาหลีเหนือซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์²⁹

ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตในยุคนี้นี้ดำเนินไปอย่างผันผวนโดยมีประเด็นปัญหาเรื่องจีนเป็นปัจจัยสำคัญ โดยระหว่างปี 1959-1962 สหภาพโซเวียตมีอิทธิพลสูงในอินโดนีเซีย เพราะเป็นช่วงที่จีนขัดแย้งกับอินโดนีเซียเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนโพ้นทะเล³⁰ แต่เริ่มสั่นคลอนจากการที่อินโดนีเซียเห็นว่า สหภาพโซเวียตไม่ได้แสดงความเต็มใจที่จะสนับสนุนบทบาทของอินโดนีเซียกรณีขัดแย้งกับมาเลเซีย ปี 1963-1964³¹ ประกอบกับการที่พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียซึ่งเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ที่ใหญ่เป็นอันดับสามของโลกมีบทบาททางการเมืองจึงดึงให้ซูการ์โนไปใกล้ชิดกับจีนไปด้วย³²

แม้สหภาพโซเวียตจะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหญ่ของอินโดนีเซีย จนกระทั่งตะวันตกหวาดวิตกว่า จะสามารถเข้าครอบงำได้³³ แต่ในความเป็นจริงสหภาพโซเวียตกลับไม่สามารถไปมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใดใดของอินโดนีเซีย เนื่องจากสหภาพโซเวียตมุ่งเน้นไปที่การเอาใจตัวบุคคลคือประธานาธิบดีซูการ์โนมากเกินไป เพื่อแข่งขันกับสหรัฐฯ และจีน แต่ซูการ์โน

²⁸ สมชัย จรณะสมบุรณ์, “ความล้มเหลวของสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในอินโดนีเซีย”, น.

95.

²⁹ ชัยฉลอง อัครเสนา, “สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3,” น.

29.

³⁰ สมชัย จรณะสมบุรณ์, “ความล้มเหลวของสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในอินโดนีเซีย,” น.

101.

³¹ J. Soedjati Djihadono, “Indonesia-Soviet Relation Policy Implication,” p.78.

³² สมชัย จรณะสมบุรณ์, “ความล้มเหลวของสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในอินโดนีเซีย,” น.

101.

³³ เรื่องเดียวกัน, น.97.

ดำเนินนโยบายต่างประเทศของตนอย่างมีอิสระและก้าวร้าวขึ้น³⁴ เมื่อประธานาธิบดีซูการ์โนถูกโค่นล้มโดยประธานาธิบดีซูฮาร์โตเมื่อปี 1965 อิทธิพลของรัสเซียก็ตกต่ำลง โดยประธานาธิบดีซูฮาร์โตเปลี่ยนนโยบายมาต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง และหันไปใกล้ชิดกับตะวันตกมากขึ้น³⁵

การขยายบทบาทของสหภาพโซเวียตประสบปัญหาหลังจากการเปลี่ยนแปลงผู้นำเป็นซูฮาร์โตซึ่งมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ แม้ว่าจะไม่เคียดแค้นที่มีการปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย เพราะเป็นคอมมิวนิสต์สายจีนจึงเท่ากับทำลายอิทธิพลของจีนในอินโดนีเซียลงได้³⁶

สหภาพโซเวียตได้ตอบโต้ท่าทีของอินโดนีเซียด้วยการงดความช่วยเหลือ ยุติการให้หรือการขายอุปกรณ์ และอะไหล่ยุทโธปกรณ์ทางการทหาร หยุดการดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการสร้างโรงงานไฟฟ้าพลังน้ำ³⁷ และประณามอินโดนีเซียที่ไม่ชำระหนี้สินสมัยซูการ์โนมูลค่าถึง 750 ล้านดอลลาร์สหรัฐรวมถึงเร่งรัดหนี้สินต่อสาธารณะ ในช่วงที่อินโดนีเซียประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งแตกต่างจากยุคของประธานาธิบดีซูการ์โนที่ไม่เคยประกาศทวงหนี้ต่อสาธารณะ³⁸

แม้ความขัดแย้งระหว่างกันไม่ได้อยู่ในระดับรุนแรงนักเพราะอินโดนีเซียต่อต้านคอมมิวนิสต์สายจีนเป็นสำคัญซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของสหภาพโซเวียต แต่ก็ทำให้สหภาพโซเวียตต้องดำเนินนโยบายอย่างระมัดระวังโดยพยายามรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตเอาไว้ ขณะที่บทบาทของสหภาพโซเวียตในอินโดนีเซียก็กลับลดลงหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สหภาพโซเวียตหันไปใกล้ชิดเวียดนามมากขึ้นหลังจากสหรัฐฯ เข้าร่วมสงครามเวียดนามอย่างจริงจังในปี 1965

เวียดนามกลายเป็นเวทีที่สหภาพโซเวียตเข้าไปแข่งขันอิทธิพลกับแบบสามชั่ววูบโดยแข่งขันกับจีนในการช่วยเหลือเวียดนามเหนือ และแข่งขันกับสหรัฐฯในการทำสงครามตัวแทนผ่านเวียดนามเหนือ โดยประเด็นเกี่ยวกับจีน เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สหภาพโซเวียตเข้ามาใกล้ชิดกับ

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 98.

³⁵ J. Soedjati Djwandono, "Indonesia-Soviet Relation Policy Implication," p.78.

³⁶ สมชัย จรณะสมบุรณ์, "ความล้มเหลวของสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในอินโดนีเซีย," หน้า 99.

³⁷ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, "ประเทศเพื่อนบ้านของไทย," โครงการ หอมรดกไทย.

<http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/neighbor/indonesia3.htm>.

³⁸ J. Soedjati Djwandono, "Indonesia-Soviet Relation Policy Implication," p.78.

เวียดนาม และเริ่มประสบความสำเร็จในการทำให้เวียดนามเหนือเข้ามาเป็นฝ่ายเดียวกับสหภาพโซเวียตอย่างเต็มตัวในความขัดแย้งกับจีน ส่งผลให้เวียดนามเหนือกลายเป็นที่มั่นสำคัญที่สหภาพโซเวียตเริ่มเข้าไปมีอิทธิพลเหนือกว่าจีนในความขัดแย้งระหว่างกัน

ในช่วงก่อนปี 1965 สหภาพโซเวียตให้การสนับสนุนเวียดนามเหนืออย่างต่อเนื่องและให้การสนับสนุนเวียดนามเพื่อแข่งขันอิทธิพลกับจีนที่ให้การสนับสนุนเวียดนามด้วยเช่นกัน โดยสหภาพโซเวียตลงนามในข้อตกลงเมื่อวันที่ 23 เดือนธันวาคมปี 1960 สัญญาว่าจะให้ความช่วยเหลือเวียดนามตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ 5 ปีฉบับแรก (ปี 1961-1966) โดยสร้างโรงงานอุตสาหกรรม 43 แห่ง โรงงานไฟฟ้า 8 แห่ง และเงินกู้ระยะยาว 50 ล้านดอลลาร์สหรัฐ³⁹ แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก

จนสหภาพโซเวียตเตรียมที่จะลดบทบาทในอินโดจีน ตั้งแต่ปลายปี 1964 เพราะแข่งขันกับอิทธิพลจีนไม่ได้⁴⁰ ประกอบกับผู้นำของสหภาพโซเวียตคือครุสชอฟเริ่มให้ความสำคัญกับการขยายอิทธิพลในประเทศโลกที่ 3 น้อยลง⁴¹ รวมทั้งไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องทุ่มเทความช่วยเหลือเพื่อแทรกแซงในเวียดนามเพราะสหภาพโซเวียตไม่ค่อยมีอิทธิพลในการโน้มน้าวเวียดนามได้ เนื่องจากผู้นำเวียดนามดำเนินนโยบายเป็นอิสระจากการควบคุมของสหภาพโซเวียต⁴²

สหภาพโซเวียตหันมาฟื้นฟูอิทธิพลของตนในเวียดนามเหนือ หลังจากการเปลี่ยนแปลงผู้นำจากครุสชอฟเป็นเบเรสเนฟและโคสิจิน⁴³ และการขยายตัวของสงครามในเวียดนามเมื่อสหรัฐฯ เข้ามาร่วมรบอย่างจริงจังในปี 1965 สหภาพโซเวียตจึงเห็นความจำเป็นที่จะถอนตัวออกไปไม่ได้ เพื่อแสดงความเป็นผู้นำของโลกคอมมิวนิสต์⁴⁴

³⁹เขียน ธีระวิทย์, เวียดนาม: สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ, น. 284.

⁴⁰นวนิตี เศรษฐบุตร, ความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนขยายตัวและยืดเยื้อ, น. 43-45.

⁴¹Carlyer A. Thayer, "Vietnam and the Soviet Union," p. 135-136.

⁴²โคริน เพื่องเกษม, "เวียดนามความสัมพันธ์และนโยบายต่างประเทศกับมหาอำนาจ" ใน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในเอเชียอาคเนย์, น. 243.

⁴³ชัยฉลอง อัสวเสนา, "สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3," น. 19.

⁴⁴K.S.Nathan, Detente and Soviet Policy in Southeast Asia, (Malaysia : Gateway, 1984), p. 58.

สหภาพโซเวียตเข้ามาสนับสนุนแก่เวียดนามเหนือโดยเฉพาะด้านอาวุธตั้งแต่ปี 1965 จนกลายเป็นผู้สนับสนุนอาวุธรายใหญ่แก่เวียดนามตั้งแต่ปี 1966-1976⁴⁵ นอกจากนี้ในช่วงปี 1965-1975 ยังให้ความช่วยเหลือในหลายๆด้านรวมกัน คิดเป็นร้อยละ 20 ของความช่วยเหลือที่สหภาพโซเวียตสนับสนุนให้ประเทศกำลังพัฒนาอื่นที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ และคิดเป็นร้อยละ 65 ของความช่วยเหลือที่เวียดนามเหนือได้รับจากต่างประเทศ ทำให้การค้าระหว่างกันเพิ่มขึ้นอย่างมาก⁴⁶

ในช่วงแรกนั้น เวียดนามเหนือต้องพึ่งพาทั้งจีนและสหภาพโซเวียตในการทำสงครามจึงพยายามทำตัวเป็นกลางในการถ่วงดุลอำนาจระหว่างสหภาพโซเวียตและจีนเพื่อต้องการความช่วยเหลือจากทั้งสองฝ่าย⁴⁷ แต่การที่สหภาพโซเวียตสามารถให้ความช่วยเหลือด้านอาวุธที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพได้ดีกว่าจีน⁴⁸ ในขณะที่จีนต้องลดความช่วยเหลือเพราะอยู่ในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม⁴⁹ ทำให้สหภาพโซเวียตเริ่มประสบความสำเร็จในการดึงเวียดนามเหนือให้มาอยู่ฝ่ายตนในการแข่งขันอิทธิพลกับจีน⁵⁰

อย่างไรก็ตามมีหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พยายามที่จะวางตัวเป็นกลาง มากกว่าที่จะไปใกล้ชิดสหภาพโซเวียต โดยมาเลเซีย ซึ่งมีความระแวงจีน เพราะมีคนเชื้อชาติจีนร้อยละ 30 และมีพรรคคอมมิวนิสต์ที่นิยมจีน ขณะที่มาเลเซียผูกพันกับเจ้าอาณานิคมตะวันตกทำให้ในช่วงแรกที่เป็นเอกราชมาเลเซียให้ความสำคัญกับการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ในประเทศ จึงไม่สถาปนาความสัมพันธ์กับประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ประเทศใดเลย⁵¹ แต่มาเลเซียก็พยายามแสดง

⁴⁵ชัยฉลอง อัสวเสนา, “สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3,” น. 20.

⁴⁶นวนิธิ เศรษฐบุตร, ความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนขยายตัวและยืดเยื้อ, น.59-60.

⁴⁷เรื่องเดียวกัน, น.43-45.

⁴⁸เรื่องเดียวกัน

⁴⁹ชัยฉลอง อัสวเสนา, “สหภาพโซเวียตกับการให้ความช่วยเหลือทางทหารในประเทศโลกที่ 3,” น. 19.

⁵⁰เรื่องเดียวกัน, น.20.

⁵¹Pushpa Thambipillai, “Malaysian-Soviet Relation Changing Perceptions,” in Pushpa Thambipillai and Daniel C.Matuszewski (Edited) The Soviet Union and the Asia-Pacific Region : Views from the Region, p.86.

จุดยืนของตนเองมาโดยตลอดว่าดำเนินนโยบายเป็นกลางโดยไม่เข้าร่วมในองค์กรที่มีจุดประสงค์เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่ชัดเจนอย่าง SEATO แต่ก็ยังเป็นสมาชิกกลุ่มความมั่นคงกับอังกฤษ นิวซีแลนด์ ออสเตรเลียและสิงคโปร์⁵²

ขณะที่สิงคโปร์ที่นโยบายเป็นมิตรกับทุกประเทศ เป็นอีกประเทศหนึ่งที่สหภาพโซเวียตพยายามใกล้ชิด แม้ว่าสิงคโปร์จะมุ่งหวังผลประโยชน์ทางการค้าเป็นสำคัญ ตลอดจนพยายามผูกสัมพันธ์กับมหาอำนาจหลายฝ่ายไปพร้อมกันเพื่อถ่วงดุลอำนาจและสนับสนุนนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ซึ่งนายลีควนยู นายกรัฐมนตรีถึงกับเคยขู่จะเสนอให้เป็นที่ตั้งฐานทัพของสหภาพโซเวียตหากมาเลเซียให้สหรัฐฯ ตั้งฐานทัพ⁵³

สิงคโปร์ทำข้อตกลงให้จัดตั้งคณะผู้แทนการค้าและสำนักงาน ของ สำนักข่าวทาสส์ (Tass) ในสิงคโปร์ในปี 1965 ทำข้อตกลงการค้าในเดือนพฤศจิกายน ปี 1966 จัดตั้งองค์การร่วมด้านการเดินเรือ (SINSOV) ในปี 1967 เพื่อร่วมทุนครั้งแรกของสหภาพโซเวียตในภูมิภาค จากนั้นมีเรือของสหภาพโซเวียตเข้ามาในน่านน้ำสิงคโปร์ประมาณ 2,000 ลำต่อปี ทำให้สิงคโปร์กลายเป็นจุดจอดและศูนย์ซ่อมเรือที่ใหญ่ที่สุดของสหภาพโซเวียตในภูมิภาค การที่ความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นเรื่องผลประโยชน์ทางการค้าเป็นสำคัญ ทำให้เมื่อสิงคโปร์เริ่มแสดงท่าทีสนับสนุนสหรัฐฯ ในสงครามเวียดนามเมื่อปี 1967 ไม่ถูกวิจารณ์จากสหภาพโซเวียตที่เห็นว่าสิงคโปร์ยังไม่มีบทบาทมากนักในเวทีโลกและยังมีผลประโยชน์ร่วมกันที่อยากรักษาไว้⁵⁴

มหาอำนาจที่เป็นมิตร (ปี1969-1978)

สถานการณ์ที่เลื้อยอานวยต่อการเข้ามามีบทบาทในเอเชียแข่งกับทั้งมหาอำนาจเดิมที่ลดบทบาททางทหารลงไป โดยเฉพาะหลังจากที่ประธานาธิบดีนิกสันของสหรัฐฯ ประกาศนโยบาย

⁵²Ibid.

⁵³Bilveer Singh, "Singapore-Soviet Relations: Perceptions and Policies," in Pushpa Thambipillai and Daniel C. Matuszewski (Edited) *The Soviet Union and the Asia-Pacific Region : Views from the Region*, p.112.

⁵⁴Ibid., p.113.

เมื่อปี 1969 จะถอนทหารออกจากเวียดนามและลดความผูกพันทางการเมืองและทหารในเอเชีย และอังกฤษถอนทหารออกจากฝั่งตะวันออกของคลองสุเอซ หรือบริเวณมาเลเชียและสิงคโปร์⁵⁵ ประกอบกับบรรยากาศของโลกที่เข้าสู่ภาวะผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างมหาอำนาจ 3 ประเทศได้แก่อินกับสหรัฐฯ และสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียต ทำให้เกิดภาวะสูญอำนาจในมหาสมุทรอินเดีย⁵⁶ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สหภาพโซเวียตพยายามที่จะขยายอิทธิพลเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อเข้าแทนที่มหาอำนาจตะวันตก แข่งขันอิทธิพลกับจีน และเพื่อผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ของตนในการแสวงหาท่าเรือเพื่อการขยายกองทัพเรือในบริเวณนี้ โดยพยายามที่จะชูภาพลักษณ์ของตนเองว่าเป็นมหาอำนาจที่เป็นมิตร ที่กระชับความสัมพันธ์กับทุกประเทศ

แม้ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะหวาดระแวงสหภาพโซเวียตและหันมาร่วมมือกันเองในอาเซียนมากขึ้นเพื่อป้องกันการแทรกแซงทางการเมืองจากมหาอำนาจทุกฝ่ายแต่จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หันไปกระชับสัมพันธ์แบบทวิภาคีกับสหภาพโซเวียตมากขึ้นโดยเห็นประโยชน์ในการผูกสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตทางด้านการค้าเป็นสำคัญ และหวังประโยชน์ในการให้สหภาพโซเวียตมาคานอำนาจกับจีนในภูมิภาค

อินโดนีเซีย ปี 1969 สหภาพโซเวียตส่งเอกอัครราชทูตคนใหม่ไปอินโดนีเซีย พร้อมยืนยันจุดยืนว่าจะไม่แทรกแซงกิจการภายใน มีการเจรจาผ่อนปรนหนี้สินที่อินโดนีเซียค้างชำระ และนายอาดัม มาลิก รัฐมนตรีต่างประเทศอินโดนีเซีย เยือนมอสโกในเวลาต่อมา ซึ่งมอสโกผ่อนปรนให้มากขึ้น ทำให้อินโดนีเซียยอมรับความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตทางเศรษฐกิจ และมีความเห็นตรงกันในเรื่องจีนคือต้องการสกัดกั้นอิทธิพลจีนในภูมิภาคเพราะอินโดนีเซียกังวลว่าพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียซึ่งนิยมจีนจะแข็งข้อขึ้นมา และทำให้ปัญหาชาวจีนโพ้นทะเลในอินโดนีเซียปะทุมาอีก⁵⁷

⁵⁵โคริน เฟื่องเกษม, “เวียดนาม ความสัมพันธ์และนโยบายต่างประเทศกับมหาอำนาจ,” น.263-265.

⁵⁶สุรชัย ศิริไกร, “นโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียตกับข้อเสนอความมั่นคงปลอดภัยร่วมกันในเอเชีย,” หน้า 45.

⁵⁷นรนิติ เศรษฐบุตร, ความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนขยายตัวและยืดเยื้อ, น.51-52.

มาเลเซียหลังจากมีสัญญาณว่า สหรัฐฯ และอังกฤษจะถอนกำลังออกจากภูมิภาค มาเลเซียมีท่าทีผ่อนคลายกับสหภาพโซเวียตอย่างต่อเนื่อง เพราะกลัวอันตรายจากจีนมากกว่า อันตรายที่มาจากสหภาพโซเวียตซึ่งอยู่ไกลกว่า⁵⁸ โดยเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการค้าอย่างเป็นทางการกับสหภาพ โซเวียตตั้งแต่เมษายนปี 1967⁵⁹ โดยมองสหภาพโซเวียตเป็นตลาดใหม่ของการส่งออกยาง และเมื่อเดือนพฤศจิกายนปี 1967 ก็ได้มีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเต็มรูปแบบ โดยสหภาพโซเวียตตั้งสำนักงานการค้าแห่งแรกที่กัวลาลัมเปอร์และมีการลงนามด้านการบินรวมถึงจัดตั้ง Malaysian-Soviet Friendship Society ในเวลาต่อมา โดยสหภาพโซเวียตส่งทูตคนแรกมาประจำในมาเลเซียเมื่อเดือนเมษายนปี 1968⁶⁰

รัฐบาลของนายกรัฐมนตรีตูน รอซัค (Tun Rasak) ของมาเลเซียมีนโยบายเปิดความสัมพันธ์กับประเทศคอมมิวนิสต์เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทำให้ค่อนข้างดำเนินนโยบายที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับสหภาพโซเวียตโดยมาเลเซียในยุคนั้นมีบทบาทในการผลักดันให้อาเซียนประกาศเป็นเขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพและความเป็นกลาง (ZOPFAN) ในปี 1971 นายกรัฐมนตรี รอซัคได้มาเยือนสหภาพโซเวียตเมื่อปี 1972 (ก่อนหน้านี้ได้ไปเยือนสหภาพโซเวียตเมื่อปี 1968 ในฐานะรองนายกรัฐมนตรี) โดยมีการทำข้อตกลงทวิภาคี 2 ฉบับได้แก่ข้อตกลงด้านการค้าและความร่วมมือทางเทคนิค และข้อตกลงด้านวัฒนธรรมและความร่วมมือทางวิทยาศาสตร์⁶¹

อย่างไรก็ตาม หลังจากการถึงแก่อสัญกรรมของนายกรัฐมนตรีรอซัคเมื่อกลางปี 1976 กระแสต่อต้านคอมมิวนิสต์เริ่มกลับมาอีกครั้ง โดยมีการจับกุมคนใกล้ชิดกับนายกรัฐมนตรีรอซัค และจับกุมผู้โฆษณาสนับสนุนคอมมิวนิสต์ในหนังสือพิมพ์ รวมถึงเป็นประเด็นให้ดาโต๊ะฮุสเซน ออน (Hussein Onn) ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่⁶²

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, น.53-54.

⁵⁹ สถานทูตรัสเซียในมาเลเซียระบุว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นวันสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน. http://www.malaysia.mid.ru/relat_e.html.

⁶⁰ Pushpa Thambipillai, "Malaysian-Soviet Relation Changing Perceptions," p.86.

⁶¹ Ibid., p.87.

⁶² Ibid. p.88.

สิงคโปร์ ทั้งสองฝ่ายยังไม่มี การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ จนกระทั่งปี 1969 หลังจากอังกฤษถอนทหารจากบริเวณตะวันออกของคลองสุเอซ (Suez) ซึ่งเป็น บริเวณที่ครอบคลุมมาเลเซียและสิงคโปร์ กอปรกับการเริ่มทยอยถอนทหารของสหรัฐฯ จาก เวียดนามทำให้ดุลอำนาจในภูมิภาคเริ่มเปลี่ยนแปลง⁶³

ในช่วงนี้สหภาพโซเวียตพยายามเข้ามาแทนที่อิทธิพลของตะวันตกโดยแสดงความ สนใจที่จะตั้งฐานทัพในสิงคโปร์แทนที่อังกฤษที่ถอนกำลังออกไปแต่สิงคโปร์ไม่ได้แสดงความ กระตือรือร้น แต่ทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อไปทางด้านการค้า โดยในปีเดียวกันนี้เองมีการ ลงนามข้อตกลงความร่วมมือทางอากาศ และสายการบิน Aeroflot เปิดสำนักงานในสิงคโปร์เมื่อ เดือนพฤษภาคมปี 1969 ตามมาด้วยการเยือนสหภาพโซเวียต ของนายกรัฐมนตรีลี กวน ยู เมื่อปี 1970⁶⁴

การเข้าร่วมในข้อตกลงด้านการป้องกันเขตมหาอำนาจ (Five Power Defence Agreement) ในปี 1971 ซึ่งเปลี่ยนแปลงมาจากข้อตกลงอังกฤษ-มาเลเซียด้านการป้องกัน (Anglo-Malayan Defense Agreement) เมื่อปี 1957 กับอังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และ มาเลเซียทำให้สหภาพโซเวียตวิจารณ์สิงคโปร์ว่าขัดแย้งกับนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดของสิงคโปร์ และ แสดงความไม่พอใจมาโดยตลอด และเมื่อสหรัฐฯ ถอนทหารจากเวียดนามอย่างต่อเนื่องทำให้สิงคโปร์ เริ่มระแวงสหภาพโซเวียตเช่นกันโดยลี กวน ยู เสนอจัดตั้งกองกำลังเฉพาะกิจระหว่างสหรัฐฯ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และตะวันตกเพื่อส่งเสริมสันติภาพในภูมิภาค หรือเพื่อป้องกันการขยายอิทธิพลของ สหภาพโซเวียตนั่นเอง⁶⁵ แต่ความหวาดระแวงดังกล่าวก็ไม่นับอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ทาง การค้าระหว่างกัน โดยในปี 1974 มีการจัดตั้งบริษัทร่วมทุนแห่งที่สองคือ Singapore Soviet Maritime (MARISSCO)⁶⁶

สิงคโปร์หวาดกลัวอิทธิพลของสหภาพโซเวียตมากขึ้นเมื่ออินโดจีนเป็นคอมมิวนิสต์ ทั้งหมดในปี 1975 จึงหันมาให้ความสำคัญกับอาเซียนมากขึ้นเพื่อถ่วงดุลกับสหภาพโซเวียต

⁶³Bilveer Singh, "Singapore-Soviet Relations: Perceptions and Policies," p.113.

⁶⁴Ibid.p.114.

⁶⁵Ibid.,p.115.

⁶⁶Ibid.,p.116.

ฟิลิปปินส์ นโยบายของฟิลิปปินส์เริ่มผ่อนปรนกับคอมมิวนิสต์มากขึ้นหลังการขึ้นสู่อำนาจของประธานาธิบดีเฟอร์ดินาน มาร์กอสในปี 1965 ที่มีนโยบายเน้นชาตินิยมและสนับสนุนนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระมากขึ้น⁶⁷ ปี 1967 ฟิลิปปินส์ผ่อนปรนทางการค้ากับประเทศสังคมนิยมมากขึ้น ต่อมาเริ่มมีการเจรจาด้านเศรษฐกิจในระดับผู้แทนการค้าที่กรุงเทพฯ ในที่ประชุม Economic Commission for Asia and the Far East (ECAFE) รวมถึงส่งผู้แทนไปสหภาพโซเวียต และประเทศสังคมนิยมอื่นได้แก่ โปแลนด์ เช็กโกสโลวะเกีย โรมาเนีย เยอรมนีตะวันออก บัลแกเรีย เพื่อมุ่งหาตลาด⁶⁸

ด้วยนโยบายผ่อนปรนดังกล่าวทำให้ปี 1968 ประธานาธิบดีมาร์กอสประกาศว่าจะเปิดการค้ากับยุโรปตะวันออก และมีการยกเลิกการห้ามเดินทางและทำการค้ากับประเทศสังคมนิยมในยุโรปซึ่งเหตุหนึ่งที่ทำให้ฟิลิปปินส์กระชับความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศสังคมนิยมมากขึ้น เพราะข้อตกลง Laurel-Langley กับสหรัฐฯ ซึ่งให้สิทธิพิเศษในตลาดสหรัฐฯ หมดอายุลง ขณะที่ยุโรปตะวันออกให้ราคาสินค้าน้ำตาล น้ำมันมะพร้าว และเนื้อมะพร้าวแห้งในราคาที่สูงและยังเป็นผลจากการผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างสหภาพโซเวียตและสหรัฐฯ ทำให้สหรัฐฯ เริ่มลดความเกี่ยวพันกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁶⁹

การขึ้นสู่อำนาจในสมัยที่ 2 ของมาร์กอสเมื่อปี 1969 เป็นผลให้ฟิลิปปินส์ต้องมีนโยบายใกล้ชิดประเทศสังคมนิยมมากขึ้น โดยสถาปนาความสัมพันธ์กับจีนในปี 1975 หลังจากประธานาธิบดีรีชาร์ด นิกสันเยือนจีน ก่อนจะสถาปนาความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต และทำข้อตกลงทางการค้าในปี 1976 ขณะที่ประธานาธิบดีมาร์กอสเยือนมอสโกซึ่งเป็นประเทศสุดท้ายในอาเซียนที่สหภาพโซเวียตสถาปนาความสัมพันธ์ด้วย โดยก่อนหน้านี้เริ่มมีการปูทางที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างกันโดยนาง อีเมลดา มาร์กอส ภริยาของมาร์กอสเยือนสหภาพ

⁶⁷ Wilfrido V. Villacorta, "Phillipine-Soviet Relations: Two decades of Diplomatic Coquetry," in Pushpa Thambipillai and Daniel C. Matuszewski (Edited) *The Soviet Union and the Asia-Pacific Region : Views from the Region*, p.98.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid., p.99.

โซเวียตเมื่อปี 1972 ปี 1974 จัดตั้งสมาคมระหว่างสองประเทศที่มอสโก และปี 1978 นางมาร์กอส เยือนมอสโกเพื่อลงนามข้อตกลงด้านวัฒนธรรม⁷⁰

สหภาพโซเวียตยังได้ให้ความช่วยเหลือฟิลิปปินส์ในการฝึกซ้อมนักกีฬาเตรียมแข่งขันโอลิมปิกด้วย อย่างไรก็ตามมูลค่าการค้าไม่มากนักเพราะการค้ากับสหภาพโซเวียตคิดเป็นร้อยละ 1-2 ของการค้าฟิลิปปินส์ แต่ก็มีการลงทุนของบริษัทเดินเรือ FILSOV ปี 1974 มีการร่วมทุนบริษัทซีเมนต์แห่งแรกของสหภาพโซเวียตในฟิลิปปินส์แต่เกิดปัญหาเรื่องการเงินจึงยุติไปก่อน⁷¹

ไทย⁷² การที่อุดมการณ์ และค่านิยมของไทยไม่สอดคล้องกับแนวคิดคอมมิวนิสต์ที่มุ่งจะล้มสถาบันต่างๆ ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลส่วนใหญ่ในช่วงนั้นต่อต้านคอมมิวนิสต์ และพึ่งพาสหรัฐฯ ค่อนข้างมากทำให้สหภาพโซเวียตค่อนข้างห่างเหินกับไทย ขณะที่ไทยหวาดระแวงกิจกรรมต่างๆ ของสหภาพโซเวียต โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าสหภาพโซเวียตพยายามปฏิบัติการจารกรรมในประเทศไทย รวมทั้งความพยายามชักชวนนักธุรกิจไทยซึ่งใกล้ชิดกับนักการเมืองให้เป็นเครือข่ายสายลับ

อาเซียน ทั้งสองฝ่ายพยายามที่จะผูกมิตรต่อกัน แม้ไม่ได้อยู่ในระดับที่ใกล้ชิด แต่ก็พยายามแสดงออกว่า ไม่ต้องการเป็นศัตรูกับอีกฝ่าย ทั้งสองฝ่ายยังหวาดระแวงซึ่งกันและกัน เพราะภาพลักษณ์ของอาเซียนในเวลานั้นคือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นพันธมิตรในภูมิภาคเพื่อต่อต้านการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์⁷³

สหภาพโซเวียตเสนอแนวคิด Collective Security กับอาเซียน เพื่อใช้เป็นกรอบในการเข้ามาขยายอิทธิพลไม่เฉพาะแต่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่ครอบคลุมถึงเอเชียทั้งหมด เพื่อลดความหวาดระแวงของประเทศในภูมิภาค โดยอ้างว่า เพื่อการมีส่วนร่วมในความขัดแย้งในภูมิภาค

⁷⁰Ibid.,p.100-102.

⁷¹Ibid.

⁷²Chantima Ongsurage, "Thai Perceptions of the Soviet Union and Its Implications for Thai-Soviet Relations,"in Pushpa Thambipillai and Daniel C.Matuszewski (Edited) The Soviet Union and the Asia-Pacific Region : Views from the Region, p.122-132.

⁷³Moon,Soo Eon, Importance of ASEAN in Soviet foreign policy : An Evaluation of Soviet policy toward Southeast Asia in the post-Vietnam War Era ,p.45.

ซึ่งเอเชียมักเป็นเวทีที่มีความขัดแย้งภายในอยู่เสมอ จนสร้างโอกาสให้เกิดการแทรกแซงจากภายนอก และในบางครั้งความขัดแย้งภายในภูมิภาคก็ลุกลามเป็นความขัดแย้งระดับนานาชาติ เช่นสงครามเวียดนาม เป็นต้น⁷⁴ โดยคาดหวังว่าแนวคิดดังกล่าวจะนำประโยชน์มาให้สหภาพโซเวียตในแง่การเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจในภูมิภาคทั้งการปิดล้อมจีนและบั่นทอนความสัมพันธ์ของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับมหาอำนาจตะวันตก⁷⁵

ระบบความมั่นคงร่วมกันของสหภาพโซเวียตหมายถึงการรวมตัวกันของประเทศที่ยึดมั่นในหลักการที่ว่า การรุกรานเป็นสิ่งที่จะต้องยับยั้งโดยการกระทำร่วมกันของสมาชิกและความมั่นคงแห่งชาติเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้โดยการร่วมมือและปรึกษาหารือกัน ดังนั้นประเทศที่ทำลายความสงบสุขของประเทศใดประเทศหนึ่งย่อมทำลายความสงบของประเทศอื่นด้วยระบบความมั่นคงนี้ บรรดาสมาชิกอื่นมีสิทธิและหน้าที่ที่จะช่วยเหลือผู้ที่ถูกรุกรานและขับไล่ผู้รุกราน⁷⁶ โดยมีหลักการที่สำคัญคือ⁷⁷ ไม่มีการใช้กำลังอาวุธในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเหล่านี้, เคารพต่ออธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดน, ไม่ยุ่งเกี่ยวในกิจการภายในของประเทศอื่น และพัฒนาความร่วมมือในทางเศรษฐกิจและอื่นๆ เพื่อให้ขยายหลักการแห่งความเสมอภาคและผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

อาเซียนตอบโต้ข้อเสนอของสหภาพโซเวียตโดยชูความเป็นกลางของตน โดยมาเลเซียเสนอให้อาเซียนยอมรับหลักการดังกล่าวและประกาศให้อาเซียนเป็นเขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพ และความเป็นกลาง (ZOPFAN) ในปี 1971 เพื่อลดความตึงเครียดระหว่างสหภาพโซเวียตและอาเซียน⁷⁸

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับเวียดนามมีความแนบแน่นยิ่งขึ้น โดยดุลแห่งอำนาจระหว่างจีนและสหภาพโซเวียตในเวียดนามเริ่มเปลี่ยนชัดเจนขึ้นหลังจากสงครามเวียดนาม ระหว่างที่มีความขัดแย้งระหว่างเวียดนามและเขมรแดง เป็นช่องทางให้สหภาพโซเวียต

⁷⁴ Ibid., p.56-57.

⁷⁵ พัชรีย์ สิโรตและอุษณีย์ ฉัตรานนท์, “มหาอำนาจในเอเชียอาคเนย์ในทศวรรษ 1970,” ใน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองในเอเชียอาคเนย์, น.313.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁸ Moon, Soo Eon, Importance of ASEAN in Soviet foreign policy : An Evaluation of Soviet policy toward Southeast Asia in the post-Vietnam War Era ,p.66-71.

ดึงเวียดนามให้มาอยู่ฝ่ายตนผ่านการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและทหารรวมถึงเข้าข้างเวียดนามในการกล่าวโจมตีจีนและเขมรแดง⁷⁹

เวียดนามเริ่มหวาดระแวงจีนมากขึ้นว่าจะสนับสนุนเขมรแดงให้เป็นปรปักษ์กับเวียดนามรวมถึงตัดความช่วยเหลือแก่เวียดนาม จึงดำเนินการเพื่อหาทางใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียตให้มากขึ้น เพื่อให้ปกป้องภัยจากจีน ซึ่งสหภาพโซเวียตตกลงให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ 3 พันล้านเหรียญสหรัฐในโครงการ 5 ปี ระหว่างปี 1976-1980 และปี 1978 กลุ่มเศรษฐกิจ Council for Mutual Economic Assistance (COMECON) ของสหภาพโซเวียตได้รับเวียดนามซึ่งเป็นประเทศที่อยู่นอกกลุ่มยุโรปตะวันออกนอกเหนือจากคิวบา เป็นสมาชิก รวมถึงทำสัญญามิตรภาพและความร่วมมือระหว่างกันเมื่อวันที่ 3 เดือนพฤศจิกายน ปี 1978 ที่มอสโก เพื่อสร้างความมั่นใจว่า หากถูกจีนโจมตีสหภาพโซเวียตจะเข้ามาช่วยเหลือ⁸⁰

แม้สหภาพโซเวียตจะพยายามชดเชยภาพของการเป็นมหาอำนาจที่เป็นมิตร แต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการเข้าไปมีอิทธิพลทางการเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับสหรัฐฯ⁸¹ ขณะที่ประเทศส่วนใหญ่ยังคงมีความระมัดระวังทางการเมือง โดยพอใจที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตเพื่อให้มีการถ่วงดุลอำนาจกับจีนเท่านั้นและเลือกที่จะวางตัวเป็นกลางในสงครามทางอุดมการณ์ของมหาอำนาจทั้งหลาย⁸² อย่างไรก็ตามนับว่ามีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น ทั้งสองฝ่ายติดต่อกันด้วยบรรยากาศที่เป็นมิตรมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการค้าและวัฒนธรรม⁸³

หลังจากสงครามเวียดนามยุติลงในปี 1975 ด้วยชัยชนะของคอมมิวนิสต์และทำให้อินโดจีนเป็นคอมมิวนิสต์ทั้งหมด ตามมาด้วยการประกาศจุดยืนของอาเซียนว่าจะอยู่ร่วมกันอย่าง

⁷⁹ นรนิติ เศรษฐบุตร, ความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้การณัฟิพาทในแหลมอินโดจีนขยายตัวและยืดเยื้อ, น.66-93.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, น.66-93.

⁸¹ สมชัย จรณะสมบุรณ์, “ความล้มเหลวของสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในอินโดนีเซีย,” น. 93.

⁸² เรื่องเดียวกัน, น.57,59.

⁸³ Moon, Soo Eon, Importance of ASEAN in Soviet foreign policy : An Evaluation of Soviet policy toward Southeast Asia in the post-Vietnam War Era ,p 71.

สันติกับเพื่อนบ้านต่างอุดมการณ์ (อินโดจีน) และการยกเลิกองค์กร SEATO ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายดีขึ้นตามลำดับ โดยทุกประเทศในอาเซียนมีการสถาปนาความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตครบทั้ง 5 ประเทศโดยมีฟิลิปปินส์เป็นประเทศสุดท้ายที่สถาปนาความสัมพันธ์ในปี 1976⁸⁴

มหาอำนาจที่เป็นภัยคุกคาม (ปี 1979-1985)

หลังจากสนับสนุนเวียดนามยึดกัมพูชาในปลายปี 1978 ทำให้สหภาพโซเวียตเข้ามามีบทบาทอย่างมากในภูมิภาค โดยประสบความสำเร็จในการตั้งฐานทัพแห่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่อ่าวคัมรานห์ในเวียดนาม เพื่อใช้อำนวยความสะดวกสำหรับกองเรือแปซิฟิกและกำลังทางอากาศทำให้มีขอบเขตปฏิบัติการได้ครอบคลุมทะเลจีนใต้ มหาสมุทรแปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดีย⁸⁵ การสามารถตอบสนองความต้องการของสหภาพโซเวียตที่ต้องการแสวงหาท่าเรือเพื่อขยายฐานทัพในบริเวณนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับเวียดนามยิ่งแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามการสนับสนุนเวียดนามในการยึดกัมพูชากลับกลายเป็นอุปสรรคสำคัญให้สหภาพโซเวียตไม่สามารถสร้างความใกล้ชิดกับประเทศที่ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ได้ และกลายเป็นภัยคุกคามที่ชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้สหรัฐฯ กลับเข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคได้อีกครั้ง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากทัศนคติของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคที่พอใจกับดุลอำนาจของมหาอำนาจหลายฝ่ายในภูมิภาค เมื่อสหรัฐฯ ลดบทบาทลงและสหภาพโซเวียตสนับสนุนการยึดกัมพูชาของเวียดนาม จึงหันมาวิตกต่ออิทธิพลของสหภาพโซเวียตที่เพิ่มมากขึ้น เพราะเห็นว่า เป็นการทำลายดุลแห่งอำนาจระหว่างมหาอำนาจหลายฝ่ายในภูมิภาค

เวียดนาม สหภาพโซเวียตเริ่มส่งกองทัพเข้ามาในทะเลจีนใต้อย่างต่อเนื่องนับจากจีนทำสงครามสังคมนิยมเวียดนามเมื่อเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคมปี 1979 โดยในเดือนกุมภาพันธ์ปี 1979 ส่งเรือรบที่ประจำอยู่ในมหาสมุทรอินเดียจำนวน 6 ลำเข้ามาเพื่อแสดงการสนับสนุนเวียดนาม จากนั้นก็ส่งเรือมาสนับสนุนอีกอย่างต่อเนื่องจากอู่จอดเรือที่สิงคโปร์ ทำให้ในปลายเดือนกุมภาพันธ์

⁸⁴ Ibid.,

⁸⁵ อภิชาติ วีระารัง, ประเทศไทยยุคยุทธศาสตร์และการป้องกัน (ไทยวัฒนาพาณิช, 2531), น.65.

ปี 1979 มีเรือรบของสหภาพโซเวียตประมาณ 30 ลำเข้ามาประจำที่ทะเลจีนใต้ จากนั้นมีการส่งเครื่องบิน Tu-95 Bear D และเครื่องบินอีกหลายลำเข้ามาสังเกตการณ์ความเคลื่อนไหวของจีน ตลอดจนส่งเรือรบลำแรกนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เข้ามาทอดสมอที่อ่าวอินโดจีนเมื่อเดือนมีนาคมปี 1979 ตามมาด้วยเรือรบอีกหลายลำเข้ามาจอดที่อ่าวคัมรานห์ รวมถึงการเข้ามาของเรือดำน้ำลำแรกเมื่อเดือนพฤษภาคมปี 1979⁸⁶ และกลยุทธ์การตั้งฐานทัพที่อ่าวคัมรานห์

สหภาพโซเวียตใช้ฐานทัพดังกล่าวเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย ใช้เป็นศูนย์กลางกองทัพเรือ อากาศ ตลอดจนการดำเนินการเดินทางจากสหภาพโซเวียตในการเข้ามาในภูมิภาคนี้ รวมถึงใช้เป็นศูนย์ด้านข่าวกรองสัญญาณและการตรวจตราเรือของสหรัฐฯ ในภูมิภาค นับเป็นความสำเร็จในการขยายบทบาทของสหภาพโซเวียตมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁸⁷ และเป็นการถ่วงดุลอำนาจทางกองทัพเรือกับสหรัฐฯ ซึ่งมีฐานทัพที่ฟิลิปปินส์

หลังจากเวียดนามบุกกัมพูชาแล้ว สหภาพโซเวียตยังช่วยเหลือเวียดนามในทางการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งในกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมสำหรับเอเชียแปซิฟิก (ESCAP) และคณะมนตรีความมั่นคงและสมัชชาใหญ่ UN และได้คัดค้านมติของ UN ทุกครั้งที่ให้ประณามเวียดนามกรณีรุกรานกัมพูชา⁸⁸

อาเซียนกับบทบาทในปัญหากัมพูชา ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับอาเซียนเปลี่ยนไปในทางเลวร้ายหลังจากเวียดนามบุกยึดกัมพูชาโดยการสนับสนุนของสหภาพโซเวียต ทำให้ภาพลักษณ์ของสหภาพโซเวียตจากที่พอจะคบได้ กลายเป็นภัยคุกคาม และทำให้อาเซียนรวมตัวเป็นปึกแผ่นในการผลักดันการแก้ปัญหาผ่านเวทีพหุภาคี ซึ่งปัญหากัมพูชากลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้สหภาพโซเวียตและอาเซียนยิ่งห่างเหินต่อกัน

อินโดนีเซีย สหภาพโซเวียตมีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดกับอินโดนีเซียอีกครั้งในปี 1982 เมื่อสหภาพโซเวียตให้พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียใช้สถานีวิทยุคมอสโกแม้ว่าจะเป็นการใช้เพื่อ

⁸⁶Derek da Cunha, *Soviet Naval Power in the Pacific*, Institute of Southeast Asian Studies, (Singapore, 1990), p.155-158.

⁸⁷Ibid.

⁸⁸พัชรา โกจิณานนท์, “ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและเวียดนาม ในช่วงปี ค.ศ.1985-1990 : ศึกษากรณีการเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศโซเวียต,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะรัฐศาสตรมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2536), น. 20.

อวยพรวันเกิดให้เบรสเนฟแต่การแสดงออกอย่างชัดเจนว่า เป็นการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ได้สร้างความไม่พอใจให้อินโดนีเซีย ต่อเนื่องด้วยการที่อินโดนีเซียขับนักการทูตจำนวนหนึ่งของสหภาพโซเวียตในอินโดนีเซียด้วยข้อหาจารกรรม โดยมีการปิดสำนักงานการบินของ Aeroflot ที่จาการ์ตาเพื่อประท้วงและส่งนักกีฬาหมากรุกของสหภาพโซเวียตกลับประเทศก่อนที่จะเสร็จสิ้นการแข่งขัน แต่ก็มีความขัดแย้งในระยะเวลาไม่ยาวนานนัก⁸⁹

ในปีเดียวกันสหภาพโซเวียตส่งคณะผู้แทนการค้าเยือนอินโดนีเซีย และมีการเยือนมอสโกของรัฐมนตรีต่างประเทศอินโดนีเซียในปี 1984 ซึ่งปัจจัยที่ทำให้อินโดนีเซียพยายามที่จะปรับสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตมากยิ่งขึ้น คือปัญหาเศรษฐกิจ ขณะที่ประเทศตะวันตกหันไปปกป้องการค้ามากขึ้น ประกอบกับปัญหาราคาน้ำมันตกต่ำ สหภาพโซเวียตจึงพอจะมีประโยชน์กับอินโดนีเซียอยู่บ้างในการถ่วงดุลกับตะวันตกรวมถึงการคบค้ากับสหภาพโซเวียตช่วยยืนยันถึงความเป็นประเทศที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดของอินโดนีเซีย⁹⁰

มาเลเซีย เมื่อเวียดนามบุกยึดกัมพูชาเมื่อปลายปี 1978 กระแสหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ในมาเลเซียยิ่งรุนแรง ในช่วงนี้นายกรัฐมนตรีอันวาร์ อิบราฮิมเมื่อปี 1979 เพื่อแสดงจุดยืนถึงความเป็นกลางและโน้มน้าวให้สหภาพโซเวียตกดดันเวียดนามให้ถอนทหารจากกัมพูชา จนมาถึงยุคของมหาธีร์ โมฮัมหมัดที่ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อปี 1981 ที่คนใกล้ชิดของเขาถูกจับกุมและกล่าวหาว่าเป็นสายลับที่ถูกหน่วยข่าวกรองของสหภาพโซเวียตว่าจ้าง ซึ่งเป็นกรณีแรกที่มีการเชื่อมโยงโดยตรงระหว่างสหภาพโซเวียตกับภัยคอมมิวนิสต์ ตามมาด้วยการขับนักการทูตของสหภาพโซเวียต 3 คนในกัวลาลัมเปอร์⁹¹

ในช่วงนี้สหภาพโซเวียตกลายเป็นเป้าหมายการประท้วงจากชาวมลายู ทั้งความหวาดระแวงจากการเป็นสายลับ การยิงเครื่องบินสายการบินเกาหลีที่มีชาวมลายูเสียชีวิตด้วย 1 คน และทำที่ที่แข็งแกร่งของรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหภาพโซเวียตต่อการบุกยึดกัมพูชาของเวียดนามแต่มาเลเซียก็ยังพยายามโน้มน้าวทางการทูตให้สหภาพโซเวียต

⁸⁹ J. Soedjati Djwandono, "Indonesia-Soviet Relation Policy Implication," p.81.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Pushpa Thambipillai, "Malaysian-Soviet Relation Changing Perceptions," p.86.

สนับสนุนการแก้ปัญหาแกมพูชา ในโอกาสที่เจ้าหน้าที่ระดับสูงของสหภาพโซเวียตเยือนมาเลเซีย เมื่อเดือนพฤศจิกายนปี 1981⁹²

มาเลเซียในสมัยของมหาธีร์แสดงความสนใจอาวุธของสหภาพโซเวียตตั้งแต่ปี 1984 โดยริเริ่มโครงการศึกษาการซื้อเฮลิคอปเตอร์และส่งทีมศึกษาไปมอสโก ตามนโยบายลดการพึ่งพาอาวุธจากตะวันตกแค่แหล่งเดียวเพื่อแสดงถึงการรักษาระยะห่างระหว่างมหาอำนาจ แต่ไม่ปรากฏรายงานที่ชัดเจนว่ามีการซื้ออาวุธจากสหภาพโซเวียตในช่วงสงครามเย็น⁹³

สิงคโปร์ สิงคโปร์หวาดกลัวอิทธิพลของสหภาพโซเวียตมากขึ้นตั้งแต่อินโดจีนเป็นคอมมิวนิสต์ทั้งหมดตั้งแต่ปี 1975 จึงหันมาให้ความสำคัญกับอาเซียนเพื่อถ่วงดุลกับสหภาพโซเวียตและเมื่อสหภาพโซเวียตหันไปใกล้ชิดกับเวียดนามและสนับสนุนเวียดนามยึดแกมพูชาในปลายปี 1978 ตามมาด้วยการบุกยึดอัฟกานิสถานยิ่งทำให้สิงคโปร์ต่อต้านสหภาพโซเวียตอย่างมาก โดยสิงคโปร์เชื่อว่า ทั้งสองเหตุการณ์เป็นเหตุการณ์คู่ขนานที่แสดงให้เห็นว่า สหภาพโซเวียตต้องการสร้างอาณาจักรคอมมิวนิสต์ใหม่⁹⁴

ฟิลิปปินส์ ในสมัยประธานาธิบดีคอราซอน อาคีโน ฟิลิปปินส์เริ่มหวาดระแวงสหภาพโซเวียตมากยิ่งขึ้นทำให้การสนับสนุนกลุ่มคอมมิวนิสต์ในประเทศแต่ทั้งสองประเทศยังดำเนินความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันแม้จะไม่ใกล้ชิดนัก ความร่วมมือที่สำคัญคือการช่วยเหลือการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินที่อิสาบิลา (Isabela) และช่วยปรับปรุงโรงงานนิเกิล นอกจากนี้ยังมีการทำการค้าแบบบาร์เตอร์เทรดระหว่างสินค้าเกษตรและวัตถุดิบของฟิลิปปินส์กับการอำนวยความสะดวกด้านการซ่อมเรือของสหภาพโซเวียต⁹⁵ และหลังการบุกยึดอัฟกานิสถานของสหภาพโซเวียตรวมถึงสนับสนุนเวียดนามยึดแกมพูชาเมื่อปี 1978 ฟิลิปปินส์แสดงจุดยืนร่วมกับอาเซียนในการประณามการบุกยึดแกมพูชา การรุกรานน่านน้ำไทยของเรือรบสหภาพโซเวียต และการสนับสนุนแนวทางในการแก้ปัญหาอัฟกานิสถานของสหประชาชาติ⁹⁶

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.,p.92.

⁹⁴ Bilveer Singh, "Singapore-Soviet Relations: Perceptions and Policies," p117.

⁹⁵ Ibid.,p.105-106.

⁹⁶ Ibid.,p.109.

ไทย⁹⁷

ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศยิ่งตึงเครียดหลังจากเวียดนามบุกยึดกัมพูชา ประกอบกับสหภาพโซเวียตแล่นเรือรบล้ำเข้ามาในน่านน้ำไทย รวมถึงการตั้งฐานทัพที่อำเภอ คัมรานห์ เพราะไทยวิตกต่อการสนับสนุนด้านอาวุธของสหภาพโซเวียตที่เวียดนามนำมาใช้ยึด กัมพูชาว่าเป็นภัยคุกคามอย่างรุนแรงต่อไทยซึ่งต้องเผชิญหน้ากับทหารเวียดนาม ไทยพยายาม ร่วมมือกับอาเซียนในการเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารจากกัมพูชา และร่วมกับอาเซียนโน้มน้าว ให้สหภาพโซเวียต ยกเลิกการสนับสนุนเวียดนาม

ช่วงการเปลี่ยนแปลงนโยบายของสหภาพโซเวียตสมัยนายมีคาอิล กอร์บาชอฟ (ปี 1985-1991)

ปัญหาความอ่อนแอทางเศรษฐกิจที่สหภาพโซเวียตต้องเผชิญอยู่เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ นายมีคาอิล กอร์บาชอฟซึ่งขึ้นเป็นผู้นำสหภาพโซเวียตปี 1985 นำนโยบายกลาสโนสต์ (เปิดทาง การเมืองและสังคมในระดับกว้างและลึก) และเปเรสตรอยก้า (ปรับทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในระดับกว้างและลึก) มาเป็นนโยบายหลัก⁹⁸

นายกอร์บาชอฟได้ประกาศแนวความคิดใหม่ (New Thinking) หรือจินตนาการใหม่ ในที่ประชุมสมัชชาใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตครั้งที่ 27 ในเดือนกุมภาพันธ์ปี 1986 และ ประกาศในที่ประชุม UN ปี 1988 ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในประเทศให้มีความเข้มแข็ง ปรับปรุงสัมพันธ์กับตะวันตก การควบคุมอาวุธ และหยุดยั้งการขยายตัวในโลกที่สาม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ⁹⁹

⁹⁷ Chantima Ongsurage, "Thai Perceptions of the Soviet Union and Its Implications for Thai-Soviet Relations," p.122-132.

⁹⁸ ประทุมพร วัชรเสถียร, กลาสโนสต์ เปเรสตรอยก้า: กอร์บาชอฟปฏิรูป, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพฯ :2532), น. 5.

⁹⁹ ชาตรี ฤทธารมย์, นโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียต 1945-1990 : ศึกษาถึงการเผชิญหน้ากับ ทุนนิยมในอดีตจนถึงการประนีประนอมกับทุนนิยมในสมัยกอร์บาชอฟ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพฯ:2537), น. 323-354.

การเปลี่ยนแปลงนโยบายของกอร์บาเชฟทำให้สหภาพโซเวียตพยายามเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของประเทศอย่างจริงจังว่าไม่ได้เป็นภัยคุกคามต่อประเทศใด ส่งผลให้สหภาพโซเวียตมุ่งแสดงบทบาทของตนในการสร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรกับประเทศในเอเชียแปซิฟิกให้กระชับแน่นขึ้น โดยสุนทรพจน์ที่วลาดิวอสตอคเมื่อปี 1986 ของกอร์บาเชฟเน้นย้ำว่าสหภาพโซเวียตเป็นหนึ่งในประเทศในเอเชียแปซิฟิกและต้องการสร้างสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคนี้อย่างยุติธรรม ซึ่งเป็นการรุกรายทางของกอร์บาเชฟในการลดความหวาดระแวงของภูมิภาคจากเรื่องเวียดนาม¹⁰⁰

จากนั้นสหภาพโซเวียตได้ส่งเจ้าหน้าที่ระดับสูงมาเยือนในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกมากขึ้น ได้แก่ การเยือนออสเตรเลีย อินโดนีเซีย เวียดนาม ลาว และกัมพูชาเมื่อปี 1987 ของนายเอดูอาร์ด เชวารัดเซ (Eduard Shevardnadze) รัฐมนตรีต่างประเทศของสหภาพโซเวียต¹⁰¹ และพยายามจูงใจประเทศในเอเชียด้วยวิธีการทางการทูต การค้า และเสนอความช่วยเหลือต่างๆ¹⁰²

นอกจากนี้กอร์บาเชฟยังพยายามเน้นย้ำอีกหลายครั้งในการให้ความสำคัญกับภูมิภาค เช่น ในการแสดงสุนทรพจน์ที่อินเดียซึ่งระบุว่าสันติภาพในยุโรปและเอเชียมีความสำคัญเท่ากัน และย้ำว่าต้องการสร้างสัมพันธ์กับประเทศอื่นเพื่อถ่วงดุลกับสหรัฐฯ ด้วย แม้ว่าจะยอมรับว่าในภูมิภาคนี้สหรัฐฯ ยังเป็นมหาอำนาจที่มีอิทธิพลก็ตาม¹⁰³

ประเทศในเอเชียส่วนใหญ่มีท่าทีเชิงบวกต่อสัญญาณที่สหภาพโซเวียตส่งให้โดยอินโดนีเซียมองว่า สุนทรพจน์ของกอร์บาเชฟเป็นการเริ่มต้นที่ดี แม้ว่าจะลังเลอยู่บ้างต่อการเปลี่ยนจุดยืนของสหภาพโซเวียต และยังไม่ยอมรับว่าสหภาพโซเวียตเป็นประเทศในเอเชียแปซิฟิก ดังที่สหภาพโซเวียตพยายามจะประกาศตน ซึ่งความสัมพันธ์ที่อินโดนีเซียมีต่อสหภาพโซเวียตก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์เป็นพิเศษแต่อย่างใด¹⁰⁴

ด้านนายกรัฐมนตรีมหาธีร์ของมาเลเซียตอบรับสหภาพโซเวียตด้วยการเยือนสหภาพโซเวียต

¹⁰⁰Ni Xiaoquan, "Gorbachev's Policy Toward the Asia – Pacific Region," in Pushpa Thambipillai and Daniel C.Matuszewski (Edited) *The Soviet Union and the Asia-Pacific Region : Views from the Region*,p.18.

¹⁰¹Ibid.,p.15.

¹⁰²Ibid.,p.20.

¹⁰³Ibid.,p.21-22.

¹⁰⁴J.Soodjati Djwandono, "Indonesia-Soviet Relation Policy Implication," p.80.

เมื่อเดือนกรกฎาคมปี 1987 โดยมีการทำข้อตกลงแก้ปัญหาภาษีซ้อน และการเดินเรือ แม้ว่ายังเป็นความสัมพันธ์ในมิติทางเศรษฐกิจ¹⁰⁵

ไทยมองสุนทรพจน์ของกอร์บาชอฟว่าเป็นสัญญาณที่ดี และพยายามกระชับสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตเพื่อช่วยแก้ปัญหาแกมพูชา โดยในปี 1987 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีได้ไปเยือนสหภาพโซเวียต¹⁰⁶

ขณะที่ประเทศในกลุ่มอาเซียนส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้นต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของสหภาพโซเวียต สิงคโปร์กลับแสดงความหวาดระแวงต่อท่าทีของกอร์บาชอฟอย่างชัดเจน เนื่องจากสิงคโปร์มองว่า บทบาทสหภาพโซเวียตในอดีตล้วนก่อให้เกิดปัญหาในภูมิภาค ได้แก่ การสนับสนุนเวียดนามให้บุกแกมพูชา การสนับสนุนประธานาธิบดีมาร์กอสของฟิลิปปินส์ โกงการเลือกตั้ง และการเข้ามาตั้งฐานทัพอยู่ในภูมิภาค¹⁰⁷

ถึงกระนั้นการที่เวียดนามยังไม่ถอนทหารจากแกมพูชา จึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้อาเซียนไม่ค่อยมั่นใจนักถึงความจริงจังของสหภาพโซเวียต¹⁰⁸ แต่หลังจากที่สหภาพโซเวียตหันมาปรับความสัมพันธ์กับจีนโดยยอมทำตามเงื่อนไขของจีน ได้แก่ การถอนกำลังทหารจากมองโกเลีย ถอนกำลังทหารจากอัฟกานิสถานและยุติการสนับสนุนเวียดนามในการแทรกแซงกิจการภายในและตั้งกองกำลังในแกมพูชาทำให้ความสัมพันธ์กับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดีขึ้นตามไปด้วย¹⁰⁹

ด้านเวียดนามซึ่งเป็นพันธมิตรที่ใกล้ชิดอย่างยิ่งของสหภาพโซเวียตหลังจากการบุกยึดแกมพูชา เป็นฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของสหภาพโซเวียตมากที่สุดในภูมิภาค เพราะในเวลานั้นต้องพึ่งพาสหภาพโซเวียตอยู่มาก โดยในปี 1985 น้ำมันที่นำเข้าทั้งหมดของเวียดนามมาจากสหภาพโซเวียตโดยนำเข้าหลักและฝ่ายร้อยละ 80 จากสหภาพโซเวียต

¹⁰⁵ Pushpa Thambipillai, "Malaysian-Soviet Relation Changing Perceptions," p.94-95.

¹⁰⁶ Chantima Ongsura, "Thai Perceptions of the Soviet Union and Its Implications for Thai-Soviet Relations," p.131.

¹⁰⁷ Bilveer Singh, "Singapore-Soviet Relations: Perceptions and Policies," p.119-120.

¹⁰⁸ ประทุมพร วัชรเสถียร, กลาสนอสต์ เปเรสตรอยก้า: กอร์บาชอฟปฏิรูป, น.78-79.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, น.78-79.

มีการค้ากับสหภาพโซเวียตร้อยละ 60 นอกจากนี้ยังเป็นหนึ่งในอัตราส่วน 3 ใน 4 จากมูลค่า 6,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹¹⁰

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลว่านับตั้งแต่ปี 1965-1986 สหภาพโซเวียตให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่เวียดนามเฉลี่ยปีละ 308.2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ระหว่างปี 1976-1980 เฉลี่ยปีละ 812 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และปี 1981-1986 เฉลี่ยปีละ 1,156 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และในปี 1984-1986 สหภาพโซเวียตมีที่ปรึกษาทางทหารในเวียดนามประมาณ 2,500 คน¹¹¹

แม้ว่าในช่วงแรกสหภาพโซเวียตประกาศว่าจะไม่ทอดทิ้งเวียดนามแต่ก็ไม่ชัดเจนว่าอาเซียในในความพยายามแก้ปัญหาที่กัมพูชา และยอมกลับไปปรับสัมพันธ์กับเขมรสามฝ่าย สหภาพโซเวียตยังได้แสดงเจตนารมณ์ที่จะแก้ปัญหาที่กัมพูชาโดยทางการเมืองและหันมายอมรับการรับรองแห่งชาติ รวมทั้งยอมรับการแก้ปัญหาผ่านสหประชาชาติ โดยพยายามกดดันให้เวียดนามถอนทหารจากกัมพูชา¹¹²

ทั้งนี้ สหภาพโซเวียตในสมัยกอร์บาชอฟเล็งเห็นว่า การเข้าสู่ภาวะสงครามโดยตรงที่อัฟกานิสถานและการสนับสนุนเวียดนามยึดกัมพูชาทำให้สหภาพโซเวียตถูกโดดเดี่ยวทางการเมือง โดยเฉพาะปัญหาที่กัมพูชาที่เป็นอุปสรรคในการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับจีนที่มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในเวทีโลก ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่อจีนและพยายามโน้มน้าวเวียดนามมาก่อนหน้านั้นแล้วให้ยอมรับจุดยืนในการที่สหภาพโซเวียตจะสถาปนาความสัมพันธ์ระดับปกติกับจีน จนกระทั่งเดือนมิถุนายน ปี 1985 จีนประสบความสำเร็จในการให้เวียดนามสนับสนุนความต้องการดังกล่าวตามที่ปรากฏในปฏิญญาร่วมโซเวียต-เวียดนาม¹¹³

ความขัดแย้งดังกล่าวโดยเฉพาะความพยายามของสหภาพโซเวียตในการปรับความสัมพันธ์กับจีนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและเวียดนามในช่วงนี้เริ่มไม่แน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหภาพโซเวียตมองว่า เวียดนามเป็นอุปสรรคหนึ่งในการสร้างสัมพันธ์ใหม่

¹¹⁰ Carlyer A. Thayer, "Vietnam and the Soviet Union," p.138.

¹¹¹ เขียน ธีระวิทย์, เวียดนาม:สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ, น.287.

¹¹² ประทุมพร วัชรเสถียร, กลาสโนสท์ เปเรสตรอยก้า: กอร์บาชอฟปฏิรูป, น.78-79.

¹¹³ เขียน ธีระวิทย์, เวียดนาม:สังคม เศรษฐกิจ, น.286.

กับจีนและไม่พอใจที่เวียดนามมักจะนำความช่วยเหลือที่ได้จากตนไปใช้อย่างไม่เหมาะสม ตลอดจนต้องการที่จะเข้าควบคุมการใช้จ่ายของเวียดนามมากขึ้น¹¹⁴ ขณะที่เวียดนามกังวลว่า สหภาพโซเวียตจะสละความสัมพันธ์ของตนเพื่อจีน

ท้ายที่สุดสหภาพโซเวียต จึงหันไปปรับสัมพันธ์กับจีน ทำให้เวียดนามต้องเปลี่ยนท่าที หันมาปรับปรุงประเทศและยอมถอนทหารจากกัมพูชาเมื่อปี 1989 รวมถึงหันมาเป็นสมาชิก อาเซียนในเวลาต่อมา โดยในปี 1991 สหภาพโซเวียตยังได้ดำเนินการกดดันเวียดนามอย่างต่อเนื่องทั้งการประกาศเมื่อเดือนมกราคมปี 1991 ว่าจะไม่สนับสนุนการรบของเวียดนามใน กัมพูชา และจะยกเลิกการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่เวียดนาม ตามมาด้วยการประกาศเมื่อเดือน มิถุนายนปี 1991 รวมทั้งการยุบสภาช่วยเหลือทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน ซึ่งเวียดนามพึ่งพา การค้ากับประเทศในกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 80 ของสินค้าเข้าของเวียดนาม)¹¹⁵

ตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกจนถึงการสิ้นสุดของสงครามเย็น อาจจะกล่าวได้ว่าสหภาพ โซเวียตเริ่มต้นความสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคตั้งแต่ระดับเกือบจะไม่มีความสัมพันธ์ระหว่าง กันเลย จนกระทั่งพัฒนาความสัมพันธ์กันมาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ไม่สามารถสร้างความสนิทใจกับ ประเทศในภูมิภาคโดยเฉพาะประเทศที่ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะหลังจากการสนับสนุน เวียดนามบุกกัมพูชา กลับสร้างความหวาดระแวงว่าเป็นภัยคุกคามต่อกัน และเมื่อสหภาพโซเวียต เริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายในสมัยกอร์บาชอฟจนกระทั่งล่มสลายลง ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสอง ฝ่ายเรียกได้ว่า เป็นการนับหนึ่งอีกครั้ง โดยความรู้สึกเป็นมิตรมากกว่าเดิม

¹¹⁴ Carlyer A. Thayer, "Vietnam and the Soviet Union," p.142-1434.

¹¹⁵ เขียน วีระวิทย์, เวียดนาม:สังคม เศรษฐกิจความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ, น.290.